

Arne Ivarsson

Hänt i Holaveden

Hösten 2009 avslutade jag mitt skrivande om Stavabygden – gränsbygden. Det omfattar 26 byar med människor, händelser, vägar, odling och bebyggelsehistoria under 400 år. Biblioteket i Ödeshög har nu lagt ut detta på nätet. Det finns också för utlåning att läsa för den som inte har dator.

Det var mina ögon som satte stopp för skrivandet då. Att läsa arkivhandlingar kräver pigga ögon. Mina ögon orkade inte längre. Jag var tvungen att sätta punkt. Men i begränsad omfattning kan jag ändå fortsätta med skrivandet.

I mitt källmaterial i datorn, har jag mycket som jag kan fortsätta att arbeta med. Många människoöden finns lagrade i min dator. Jag vill gärna berätta mera om människor och händelser som jag förut bara nämnt i korthet. Hur många berättelser det blir, det får vi se.

Dessa människoöden och händelser är både från äldre och nyare tid.

I mer än 40 år har jag samlat på uppgifter från gamla tider. Det har varit om händelser, om gammal folktro, om troll och spöken, men framför allt har jag velat berätta om människoöden.

Hör gärna av dig och lämna synpunkter på mina berättelser.

Jönköping i juni 2011

Arne Ivarsson
Kungsgatan 13,
553 31 Jönköping,
Tel 036/71 32 33
(arnei-1@hotmail.com)

Handelsboden

Denna berättelse handlar om handelsmän och handelsbodas. Särskild vikt har jag lagt vid handelsboden i Lilla Krokek. På de sista sidorna har jag något lite berättat också om handelsbodas i närheten.

Handelsboden i Lilla Krokek

Många av oss minns Tallbergs affär. Den låg utmed den gamla Holavedsvägen och hade fin utsikt över Vättern. Handelsboden lades ned våren 1962. Då avslutade Henrik Tallberg en lång bana som handelsman. Det sista steget var att resten av varulagret såldes på auktion. Under hösten 1962 flyttade Tallberg till Toftaholm. Där dog han våren 1965.

Handelsboden i Lilla Krokek startades någon gång omkring 1875. Den första handelsmannen var förmodligen skolläraren Anders August Andersson. Han hade kommit från byn Gåsabol till Lilla Krokek 1866 och höll skola här. När skolhuset i Munkeryd byggts kom nya skollärare dit 1877. Andersson blev vid denna tid handelsman. Hans karriär som skollärare var slut. Hade han kanske inte den rätta utbildningen? I husförhörslängden för åren 1876-80 är han skriven som skollärare och handlande.

I nästa husförhörslängd, för åren 1881-85 är han skriven som handlande och hyresgäst. Möjligen gick inte affärerna så bra. Åren 1886-90 är han skriven som *fattiga hyresgästen*. Möjligen övertogs då handelsboden av Lindén.

Familjen Lindén kom till Lilla Krokek 1886. Lindén hade tidigare varit järnhandlare i Gränna. Det är troligt att han drev handelsboden vidare. Lindén dog 1898. Hans änka, Edla Pettersson bodde kvar i husen fram till sin död 1917. Om hon bedrev handel är osäkert.

År 1912 avstyckades hennes jordstycke. Det var Edla Pettersson som då till Karl Andersson betalade 500 kronor. Hennes tom utgjorde en yta av 0,21 hektar. Mot landsvägen mätte tomten 90,5 meter, i norr 23,5 meter, i öster och sydost 91 meter och i söder 21,5 meter. Namnet på fastigheten skrevs till Lindekullen. Någon karta tycks inte ha upprättats.

Den 27 april 1920 sålde Karl Andersson till virkeshandlaren Konrad Hård lägenheten Lindekullen 2 för 200 kronor. Denna tomt uppgavs då omfatta 175 kvadratmeter. Då upprättades också en karta. Detta resulterade i att Konrad Hårds hus som uppfördes 1921 kom att ligga som vinkelbyggnad till handelsboden.

År 1904 kom Karl August Jakobsson hit. Han blev i kyrkoboken skriven som diversehandlare. Han gifte sig 1905 med Alida Pan och sedan bodde de i torpet Hagalund.

Någon gång efter 1910 kom Anna Johansdotter och hade handelsbod här. Hon var dotter till skräddaren Johan Alfred Jonsson och hans hustru Johanna Johansdotter på Stora Krokeks ägor. De bodde i ett torp eller backstuga som låg några hundra meter norr om Stora Krokeks soldattorp. Några stenmurar på platsen vittnar om att där en gång legat ett hus.

På norrslutningen av denna ås har man god utsikt mot norr, in över Stavrebergs skogar. Detta är nu en ödslig plats, långt från vägen. Men på den tiden fanns stigar. Bygdens människor kände stigarna till skräddaren som bodde där. Kanske fick han se en och annan amerikakostym. Detta var i emigrationens intensivaste skede. Där på denna ödsliga plats föddes Anna den 12 januari 1885. Några åkrar tycks inte ha funnits där.

När Anna var tre år flyttade familjen till Lilla Krokek, troligen till det torp som då låg öster om torpet Hagalund. År 1917 när Edla Maria Petersson dött köpte de troligen hennes hus och flyttade dit. Det var det hus som senare blev Tallbergs affär.

I kyrkoböckerna kan vi se att Anna från 1910 och fram till och med 1920 skrivits som *handelsidkerska*. Hon har också enligt kyrkoböckerna gått i skola på Visingsö. Hennes mor var från Visingsö och det kanske hade någon betydelse i denna skolgång.

Anna hade sannolikt handelsboden från omkring 1910 fram till dess att Lina Benjaminsson tog över den hösten 1921. Då gifte sig Anna med Anton från Stava och de blev bönder där.

Karolina Benjaminsson var född 21 februari 1882, dotter till bonden Benjamin Larsson och hans hustru Anna Ulrika Andersdotter i Aggetorp i Stora Lundby socken norr om Göteborg. Hon var nr åtta av tio barn. Hennes yngre syster Alberta flyttade 1915 in till Göteborg. Så gjorde även Karolina något senare. Där var de skrivna i Gamlestadens församling.

Varför kom en ogift kvinna från Göteborg hit och övertog en lanthandel? Den frågan är naturlig att ställa. Jag har frågat flera personer och undan för undan kom vi fram till hur kontakterna hade skett.

Det var Theodor *Tore* Järnström från Stava som var kontaktperson. Tore hade först varit vid livgardet i Stockholm och från 1919 var han anställd vid polisen i Göteborg. Det var där han träffade Alberta Benjaminsson. De gifte sig och ibland var de i Stava och hälsade på. Förmodligen var också Bertas äldre syster Lina med.

Karolina Benjaminsson kom till Lilla Krokek sensommaren 1921. Hon inskrevs i kyrkoböckerna den 18 oktober 1921 som handelsföreståndare. Hon var ogift. Vi kan anta att hon såg sig omkring bland ogifta män i bygden.

Henrik Tallberg bodde vid denna tid kvar i föräldrahemmet i Stavreberg. Han var född 1894 och son till skomakaren Karl Svensson och Mathilda Josefina Palm. Henrik var nummer sju av elva syskon. Han var först bonddräng hos bönderna i bygden. Sedan blev det militärlivet, vid Karlsborgs garnison. När Lina kom till bygden var han skriven som byggnadssnickare.

Vad Lina hade för namn på sin rörelse är inte känt. Efter Henrik Tallbergs inträde i rörelsen ändrades namnet till *H. V. Tallberg, Speceri och Diverseaffär*.

Men den 8 juni 1923 gifte sig Henrik och Lina. Han ändrade sin titel till handelsbiträde och flyttade från föräldrahemmet i Stavreberg till Lilla Krokek.

Platsen vid handelsboden i Lilla Krokek var något av en centralpunkt i bygden i äldre tider. En lång rad av brevlådor fanns där. Människorna i bygden fick gå till *Lindéns* för att hämta posten. På den tiden fanns inga bilar i bygden och därför behövdes handelsboden. Här kunde bönderna sälja smör och ägg. Transporter till mejeri kom senare. Mjölken gjordes till smör och ost hemma på gårdarna.

Handelsboden blev uppköpare av dessa produkter för många i bygden. Detta var före bilarna. På den tiden gick ett nät av väl upptrampade stigar. Det gick stigar över ängar och gården, genom skogar och dungar. Över gärdesgårdarna fanns det stättor och över bäckarna fanns det spångar. Dessa stigar är sedan länge utplånade. Men för oss som i gamla tider använde dem finns de kvar i minnet, med stenar och trädrötter där man även i mörker visste var man var tvungen att lyfta fötterna för att inte snubbla.

Den stora blomstringstiden för handelsboden i Lilla Krokek var förmodligen från 20-talet och fram till mitten av 40-talet. När mjölk började transporteras till mejeri minskade inlämningen av smör till handelsboden. Men ägglådorna hade sin funktion ända in på 50-talet.

Under krigsåren blev det ransonering på många varor. Ransoneringskortet blev ett problem för alla, inte minst för affärsmännen. Även i Tallbergs affär förekom denna svåra hantering. Men vi kan anta att på landet kunde ett och annat finna vägar från producent till kund utan ransoneringskort.

Biltrafiken var begränsad under hela kriget. Detta gjorde kanske att handelsbodarna på landet fick behålla sin position och sina kunder ända fram till efter kriget, när personbilar kom till de flesta byar.

Under kriget kom också en annan attraktion till bygden. Strax öster om handelsboden i Lilla Krokek byggdes ett luftbevakningstorn. Bevakningen sköttes av kvinnor. De kallades allmänt för tornsvalor. De var många till antalet

och de inkvarterades i lilla salen i missionshuset samt hos Konrad Hård i huset närmast handelsboden. Nu kanske denna plats upplevde sin största blomstringstid. Alltid människor i rörelse. Detta var bygdens mittpunkt. Som av en magnet drogs människor hit, mest ungdom.

Henrik Tallberg blev något slags chef för verksamheten med luftbevakningen och detta passade honom. Han hade kvinnotycke och någon har sagt att här var han som tuppen i en hönsgård. Flickorna lockade också besökare från Ödeshög och andra håll. Ibland blev det oroligt. Slagsmål förekom också. Ett och annat blått öga uppstod i stridens hetta. Polis kallades någon gång dit. Det blev stämningar till tinget.

Luftbevakningen hade i sig inget att göra med handelsboden men några kunder till blev det nog ändå i affären.

När privatbilismen ökade efter kriget bidrog detta till att bygdens människor handlade mera i Ödeshög och i Gränna. Handelsbodarna började tappa sina kunder.

Tallberg hade själv inte bil. Det var Einar Karlsson i Lilla Krokek som hjälpte honom med transporterna. I Ödeshög var det Karl Löf som genom sin affär förmedlade varor till Tallbergs affär.

I januari 1952 avled Lina Tallberg, 69 år gammal. Hon hade gjort sitt. Men efter en tid kom en ny kvinna och övertog Linas plats. Det var Märta och hon gifte sig med Henrik Tallberg 1953. Märta var född den 16 januari 1904 i Haga församling i Göteborg. Hennes föräldrar var Karl August Berntsson och Karin Gunhild Johansson. Märta ingick förmodligen i den skara av bekanta som Lina hade i Göteborg.

Allt rullade sedan på som vanligt igen i affären. Människor kom och gick. Men allt blev inte som förr. Märta lämnade Henrik efter en tid, kanske 5-6 år och flyttade tillbaka till Göteborg. För Henrik var detta ett svårt slag. Det var också nu som nedgången i försäljningen blev riktigt kännbar. Handelsbodarna i bygden behövdes inte längre. Bygdens människor åkte till Ödeshög eller Gränna. En nedläggning av handelsboden i Lilla Krokek var oundviklig.

I tankarna gör vi ett besök i handelsboden i Lilla Krokek. Vi går uppför grusgården. På ytterväggen ser vi skylten Persil. Här såldes alltså tvättmedel. Vi öppnar dörren och kommer in i ett förrum. Där finns spiklådor, spadar, grepar och andra verktyg och redskap. Vi öppnar den inre dörren och då plingar en klocka. Vi kommer så in i butikslokalen. Lina eller Henrik kommer då in från andra hållet, från bostaden.

Till vänster i butikslokalen hänger en del klädesplagg. Det är lite grövre plagg, mest arbetskläder. Men det finns också annat. Här fanns skor, stövlar, strumpor och underkläder för både herrar och damer. De som ville prova en bh

kunde få göra det. Framåt höger kommer vi till affärsdisken. Här någonstans finns burkar med karameller. Där finns också rökt medvurst någonstans, tror jag. Den fanns nog i en glasmonter

Vi kan också påminna oss de eleganta damer som om somrarna kom på besök. Det var Linas bekanta från Göteborg. Det gick eleganta damer i trädgården hos Tallbergs. Henrik Tallberg trivdes säkert bra i denna miljö. Han kurtiserade gärna damerna medan Lina fick sköta affären, har det sagts.

Vackra sommarsöndagar kunde man också se Henrik och Lina på promenad, söndagsfint välklädda. Handelsmannen och hans hustru gav oss en glimt av en högre samhällsklass, en glimt av den fina världen.

År 1962 blev affären nedlagd. Varulagret såldes vid en auktion. Därmed kan denna berättelse också sluta. Henrik Tallberg var då 57 år. Han lämnade bygden och flyttade till Toftaholm. Han hade där en anställning på Toftaholms Herrgård. Ägaren till detta var Royer, som också ägde Vida Vättern.

Henrik Tallberg avled 1965.

Tallberg var en *bygdens son*. Han hade vuxit upp här. Han kände alla och hans personlighet passade för att vara bygdens handelsman. Han gick i kostym och slips. Han hade en liten skärmmössa på huvudet när han inte hade hatt.

Som liten pojke hade jag lärt mig att artigt hälsa på äldre personer, buga och lyfta på mössan. Så gjorde jag också i Tallbergs affär när jag en gång klev in där och skulle köpa något. Men Henrik Tallberg avbröt mig mitt i hälsningen och talade vänligt om för mig att när man kom in i en affär skulle man inte göra så. *I en affär lyfter man inte på mössan.*

Tallberg och Konrad Smed utgjorde på något sätt två motpoler. Tallberg ville gärna skoja med Konrad. Det var allmänt känt att Konrad var rädd för spöken. Detta ville Tallberg utnyttja. Vid något tillfälle, kanske på 40-talet hade Tallberg utrustat sig med ett lakan och vid utkanten av Konrads trädgård skrudade han sig i lakanet och började ge sig tillkänna med rop. Konrad tog fram bössan och ropade samtidigt: *Det må vara vem det vill men nu skjuter jag.* Det kunde ha slutat illa för Tallberg. Han fick så snabbt som möjligt ge sig tillkänna. Allt avlöpte lyckligt för båda.

Men vi som ännu minns handelsboden i Lilla Krokek, vi kan vårda våra minnen. Vi kan påminna oss de besök vi har gjort där. Vi minns det lilla förrummet som inrymde redskap, spik och annat. Var stod förresten silltunnan? Förmodligen i förrummet. Det fanns kanske också en tunna med sirap?

Handelsboden i Munkeryd

Det finns uppgifter om att en handelsbod funnits strax intill skolhuset i Munkeryd. I husförhörslängden åren 1886-90 och även i husförhörslängden 1891-1900 uppges f d torparen Karl Johan Mård vara handlande. Senare uppgavs Nils Valter Nilsson i byn vara handelsbiträde. Han dog 1904 av magtuberkulos.

I en bouppteckning från 1897 som gäller Stava uppgavs dödsboet ha en skuld till handlanden Oskar Nilsson i Munkeryd för borgade varor till begravningen med 26 kronor. Detta avsåg sannolikt skolläraren Karl Oskar Nilsson, som bodde här under åren 1880-1911. Uppgiften om att en handelsbod legat intill skolhuset kan därigenom få ett litet stöd.

Vi kan anta att handelsboden i Munkeryd var kortvarig. Kanske från 1880-talet och fram till strax efter sekelskiftet.

Handelsbod i Stavreberg

Det har funnits handelsbod i Stavreberg. Det finns fortfarande muntlig tradition om detta och det finns också skriftliga bevis. Handelsboden var inrättad i den gård som kallas Krigsbergs-gården. Det var Johan Alfred Johansson och hans hustru Eva Lotta Andersdotter som i en flygelbyggnad på sin gård drev denna handelsbod, kanske från omkring 1885 till 1906, då Johan Alfred dog. I den dagbok som skrevs på Klintagården av Hilma Gustafsdotter med flera, återkommer ofta uppgifter om inköp –från denna handelsbod. Den tycks ha haft ett omfattande varusortiment. Den gamla handelsboden är idag fritidshus.

Handelsboden i Norra Kärr

Norra Kärr är en by i Gränna landsförsamling. Byn ligger nära gränsen mot Östergötland. Idag är byn öde. Inga människor bor här men i början av 1900-talet fanns flera gårdar. I en av dessa fanns en handelsbod. På den tiden gick stigar åt alla håll. En av stigarna gick till Porsarps soldattorp och sedan vidare till Porsarp och Lakarp och Narbäck, byar i Ödeshögs socken.

Handelsboden i Norra Kärr drevs av Karl Oskar Svensson, född 1862. Han dog 7 juli 1925. Hans moder, Inga-Lotta, drev möjligen affären vidare någon tid, men hon dog också 1931. Hon var en drivande kraft i handelsboden berättade min mor, Astrid, som gjorde många besök där. Handelsboden låg i den gård som man först kom till i Norra Kärr när man kom på stigen från Porsarps soldattorp.

Det är troligt att handelsboden upphörde efter Inga-Lottas död. Det fanns en sirapstunna stående innanför dörren i handelsboden. Där drunknade familjens katt en dag. När detta upptäcktes såldes denna sirap lite billigare. Hela tunnan köptes av Karl Svensson i Narbäck. Detta var den första realisationen i våra bygder, påstås det.

Handelsboden i Kvatarp

Handelsboden i Kvatarp låg också i Gränna landsförsamling, utmed vägen mellan Uppgränna och Tranås. Denna handelsbod hade god sortering och ett stort kundunderlag. Många var de som tog sig till Kvatarp för att sälja smör och ägg och samtidigt handla något. Denna handelsbod fanns kvar ännu på 1960-talet.

Nämnas bör kanske också handelsboden i Björstorp, också utmed samma väg. Det var Carl Rosgren som drev denna. Den låg strategiskt vid vägkorsningen, Tranåsvägen samt vägen mot Ödeshög i norr och Humlefall och Adelöv i söder.

Handelsboden i Tällekullen

Mitt emot skolan i Tällekullen låg i äldre tider en handelsbod. Den hade inte särskilt lång tillvaro. Kanske tillkom den på 1930-talet och upphörde efter några årtionden. De sista innehavarna var Uno och Inga-Maj.

Handelsboden i Västra Haddåsen

Albert i Västra Haddåsen var bonde på en av gårdarna i byn men han hade också handelsbod. Även denna handelsbod hade ganska kort varaktighet. Men den fanns kvar ännu på 1950-talet.

Handelsboden i Bultsbol

Handelsboden i Bultsbol tillkom på 1890-talet och den förste innehavaren var Johan Andersson, född 1844. Han var bonde men enligt kyrkoboken fanns också kvinnliga handelsbiträden där.

Så småningom kom nya innehavare av handelsboden. Josef Pettersson med sin familj drev handelsboden i åtskilliga år. Sedan kom John och Elsa Bäck. De drev affären fram till någon gång på 1960-talet.

Handelsboden i Maltmossen

Här hade jag planerat en kort beskrivning av handelsboden i Maltmossen. Men plötsligt upptäckte jag att det fanns mycket mer att skriva om denna. Det får bli en egen berättelse om denna handelsbod.

/Arne Ivarsson